

Extended Abstract

A Typological Examination of Moravcsik's Approach to Number in Persian

Zahra Teymoori

PhD student in Linguistics, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran,
zr.teymoori@gmail.com

Azita Abbasi*

Assistant Professor, Department of Linguistics, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran
a.abbasi@alzahra.ac.ir

Abstract

"Number" has been extensively studied in linguistics from morphological, syntactic, semantic, pragmatic, and typological perspectives. This study examines the conceptualization of plurality in Persian based on Moravcsik's (2017) typological approach to Number. In this approach, the conceptualization of plurality is analyzed in terms of three parameters: individuation, numeration, and participation, with partonomy and taxonomy serving as important foundations for the analysis. The data consist of Persian examples collected primarily on the basis of the authors' linguistic judgments and are analyzed according to these three parameters. In the domain of individuation, both full and partial listing, as well as lumping, are found in Persian and can be expressed through syntactic, morphological, and lexical devices. The data also suggest that plural markers such as *-hā* and *-āt* may, in specific contexts, refer not only to sets of individuals but also to sets of kinds or types. In the domain of numeration, the expression of number interacts with the structure of the noun phrase, animacy, agreement, and definiteness. Moreover, colloquial uses of numerals indicate that numerical expressions may have approximate or exaggerative interpretations in discourse rather than always specifying an exact cardinality. In the domain of participation, collective and distributive interpretations are influenced by syntactic structure, verb semantics, adverbial modifiers, and discourse context. Overall, the findings suggest that Moravcsik's (2017) three-parameter framework provides a useful basis for analyzing the conceptualization of plurality in Persian, but a more comprehensive account requires consideration of its interaction with the morphological, syntactic, semantic, and pragmatic properties of Persian.

Keywords:

Typology
Singular
Plural
Number
Numeral
Quantifier
Participation

How to cite this article:

Teymoori, Z. & Abbasi, A. (2026). A Typological Examination of Moravcsik's Approach to Number in Persian. *Journal of Linguistics & Iranian Languages*, 11(2), 33-46. doi: <https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56565.1492>

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

* Corresponding author

Introduction

Number is an important topic that can be investigated in languages, including Persian, and numerous studies addressed it from different approaches in various areas of linguistics, including phonetics, morphology, syntax, semantics, and pragmatics. Number is not merely a formal category and needs to be considered on the basis of the partonomy, taxonomy, and the parameters of individuation, numeration, and participation. From this perspective, Moravcsik's (2017) approach provides a suitable framework. The present study, seeks to answer three questions: First, in what structures are the parameters of individuation, numeration, and participation realized in Persian? Second, in the realization of these parameters, what roles can be considered for factors such as word formation, definiteness, animacy, agreement, verb meaning, and discourse context? Third, to what extent are the Persian data consistent with this formulation, and in which cases are additional components needed for a more precise description of them? The main hypothesis is that this framework can account for the fundamental distinctions in the conceptualization of plurality in Persian; however, the linguistic realization of these distinctions depends on the specific characteristics of the Persian system.

Materials & Methods

Previous studies mainly focused on morphological, syntactic, and typological aspects and on the ways in which singular and plural are marked. Grammarians regarded *-hā* and *-ān* as the most important markers of plurality and examined the differences in their use (Gharib et al., 1971; Khazaeli, 1972; Khanlari, 1976; Shariat, 1993; Anvari & Ali, 2009). Alinezhad and Tayeb (2006) examined the Persian number system within Croft's (1990) typological framework and described morphological and syntactic strategies for forming the plural. Subsequent studies examined the functions of *-hā* (Darzi & Ghadiri, 2011; Bahrami, 2018), classifiers and the dependence of counting on noun type (Rezayi & Nazari, 2014), and the role of *-āt* in expressing concepts such as kind and group (Harandi & Safavi, 2020). Typological studies also demonstrated differences among number systems in different languages (Canta, 2016; Dbritz, 2021; Toshtemirovna, 2025). Studies of varieties of Persian, using Atlas of Iran database (Mostafavi, 2021) and Gilaki (Mahdavian & Abbasi, 2024), addressed formal variation and some cases of mismatch between formal and conceptual number. Overall, the conceptualization of sets, the relation among their members, and the role of individuation, numeration, and participation are less frequently examined within a unified framework; therefore, Moravcsik's (2017) approach can address this gap.

In this study, following a review of the previous literature and the theoretical framework, Persian data collected through the authors' linguistic intuition are examined within the framework of Moravcsik's (2017), followed by a summary and conclusion.

Results & Discussion

Following an examination of the conceptualization of plurality in Persian based on Moravcsik's (2017) typological approach in terms of the three parameters, it was found that these parameters

can account for a considerable part of the patterns of plurality conceptualization in Persian. Nevertheless, their realization in Persian does not always correspond to the mechanisms proposed in this framework and interacts with factors such as morphology, definiteness, animacy, agreement, verb type, and discourse context.

In individuation, she proposes two mechanisms, listing and lumping. Listing occurs in Persian in two forms: full listing and partial listing. Full listing is expressed through conjoining and comitative constructions, in which the order and ranking of members can be related to the syntactic organization of the sentence and verbal agreement. In a comitative construction, the individual or group preceding *bā* 'with' has a more prominent position, and the verb agrees with it. Partial listing is realized through syntactic, morphological, and lexical constructions. For example, constructions such as *lebās o chizhā-ye dige* 'clothes and other things' or *lebās mobās* 'clothes and suchlike' can refer to a set some members of which are not explicitly named. *Lebās mobās* shows a general word-formation process, namely reduplication/echo formation, can acquire a function in the conceptualization of plurality (Karimi Qahi, 2018).

In lumping, data such as *miveh-hā* 'fruits' show the plural in Persian can refer not only to a set of individuals or objects of the same kind, but also to a set of kinds or types belonging to a category. Therefore, *-hā* and *-āt* can, in certain contexts, play a role in expressing a set of kinds or types, although their lexical distribution is not identical (Harandi & Safavi, 2020).

Numeration in Persian is realized through lexical, morphological, and syntactic devices. In numeral constructions, the noun following the numeral remains in the singular form, and animacy can affect verbal agreement. *-hā* is associated with a definite reading in many contexts, while constructions such as *te 'dādi* 'a number of' are used to express an indefinite plural. Numerals do not always express an exact number in speech and are sometimes used for approximation or exaggeration; therefore, the concept of number also has a pragmatic dimension.

In participation, the distinction between collective and distributive interpretations in Persian is not determined by a single marker. *Bā* 'with' makes the participatory relation more explicit in comitative constructions, whereas in conjoining constructions, the type of participation also depends on the meaning of the verb and the context. Therefore, this framework makes it possible to classify various plural phenomena, but their precise analysis requires considering the interaction between the conceptualization of plurality and different levels of the Persian language.

Conclusion

In conclusion, the three parameters of individuation, numeration, and participation can classify and account for important distinctions related to the conceptualization of plurality in Persian; however, the realization of these parameters interacts with the structural and functional characteristics of the language. Individuation, full listing, partial listing, and lumping are realized in Persian through various syntactic, morphological, and lexical mechanisms.

Furthermore, the data concerning plural markers showed, in particular contexts, a distinction can be made between sets of individuals and sets of kinds or types.

In Numeration, the expression of number is related to noun-phrase structure, animacy, agreement, and definiteness, and the approximate or exaggerative interpretations of numerals also show the discourse uses of numerals cannot be reduced to the determination of an exact number. In participation, the distinction between collective and distributive interpretations, particularly in conjoining constructions, is influenced by verb meaning, context, and adverbial elements.

In addition to confirming the presence of Moravcsik's (2017) three parameters in Persian, this study also demonstrated how these parameters interact with mechanisms that are independent features of the Persian system. This finding can provide a basis for future comparative studies of the conceptualization of plurality in Persian and other Iranian languages.

References

- Alinezhad, B. & Tayeb, S. M. T. 2006. Number System in Contemporary Persian Nouns. *Journal of Social Sciences and Humanities, Shiraz University*. 25 (3). 157-170. [In Persian]
- Anvari, H. & Ali Abasabad, Y. 2009. *Persian Grammar 2*. Tehran: Payame Noor University. [In Persian]
- Bahrami, F. 2018. Morphosemantic Functions of “-hā” in Persian from a Typological Perspective. *Journal of Language Related Research*. 9 (3). 179-202. [In Persian]
- Canta, A. 2016. A contrastive analysis of the category of number in English and Albanian nominal system. *European Scientific Journal*. 12 (32). 33-53
- Croft, W. 1990. *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Däbritz, C. L. 2021. Typology of number systems in languages of Western and Central Siberia. *Finnisch-Ugrische Forschungen*. 66. 85-138.
- Darzi, A. & Ghadiri, L. 2011. Quantification by the Plural Marker “-hā” in Persian. *Journal of Language Related Research*. 2 (1). 71-85. [In Persian]
- Fasihi Harandi, M. & Safavi, K. 2020. The Nature and Role of the Arabic Plural Morpheme “-āt” in Persian. *Journal of Comparative Literature*. 12 (22). 173-194. [In Persian]
- Ghadiri, L. 2014. Quantifiers in Persian. *Journal of Language Research*. 5 (1). 95-108. [In Persian]
- Ghomeshi, J. 2003. Plural marking, Indefiniteness, and the Noun phrase. *Studia Linguistica*. 57(2). 47-74.
- Karimi Qahi, M. 2018. Reduplication/Echo Formation in Persian Language and Literature. *Biannual Journal of Persian Language and Literature*. 26 (85). 115-134.
- Khazaeli, M. 1972. *Persian Grammar*. Tehran: Javidan Publishing and Printing Organization. [In Persian]
- Mahdavian, S. Z. & Abbasi, A. 2024. Number in Gilaki Language. *Persian Language and Iranian Dialects*. 9 (1). 7-30. [In Persian]
- Moravcsik, E. 2017. Number. *The Cambridge handbook of Linguistic Typology* (Alexandra Y., Aikhenvald and R. M. W. Dixon). Cambridge: Cambridge University Press. 440 -476.
- Mostafavi, P. 2020. Number Category in Languages Varieties of Some Cities in Kerman Province: A Typological study. *Journal of Language related Research*. 12 (6). 61-92. [In Persian]
- Natel Khanlari, P. 1976. *Historical Grammar of the Persian Language*. Tehran: Foundation for Iranian Culture Publications. [In Persian]
- Qarib, A., Bahar, M. S., Foruzanfar, B., Homaï, J. & Yasami, R. 1971. *Persian Grammar*. Tehran: Central Bookstore Publications. [In Persian]

- Safardoust, A., Ameri, H., Kord e Zafaranlu Kambuziya, A. & Golfam, A. 2023. The Category and Structure of Persian Numerals. *Journal of Comparative Linguistic Research*. 26. 197-222. [In Persian]
- Shariat, M. J. 1993. *Persian Grammar*. Tehran: Asatir Publishing. [In Persian]
- Shirzad, A. M. & Darzi, A. 2023. Type Shifting and the Number System in Persian. *Journal of Researches in Linguistics*. 15 (28). 137-158. [In Persian]
- Tafakkori Rezayi, S. & Nazari, K. 2014. The Syntactic Study of Numeral Classifier in Persian. *Journal of Language Research*. 5 (1). 1-20. [In Persian]
- Toshtemirovna, M. G. 2025. Comparative typology study of the category of number in Uzbek and English. *Western European Journal of Linguistics and Education*. 3 (3) .117-121.
- Wu, J. 2022. Plural words in Austronesian languages: Typology and history. *Oceanic linguistics*. 61(2). 721-756.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۱، شماره ۲، پیاپی ۲۱ (تابستان ۱۴۰۵) شماره صفحات: ۳۳ - ۴۶

بررسی رویکرد رده‌شناختی موراوچیک به شمار در زبان فارسی

زهرا تیموری^۱، آریتا عباسی^{۲*} دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

چکیده

مقوله شمار یکی از حوزه‌های مهم پژوهش در زبان‌شناسی است که در زبان‌های مختلف از دیدگاه‌های صرفی، نحوی، معنایی، کاربردشناختی و رده‌شناختی بررسی شده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی چگونگی مفهوم‌سازی جمع در زبان فارسی، رویکرد رده‌شناختی موراوچیک (۲۰۱۷) به شمار را به کار می‌گیرد. در این رویکرد، مفهوم‌سازی جمع بر اساس سه ویژگی «فردیت»، «شمارش» و «مشارکت» تحلیل می‌شود و رابطه جزء و کل و رده‌بندی از مبانی اصلی تحلیل به شمار می‌آیند. داده‌های پژوهش از نمونه‌های فارسی و با تکیه بر قضاوت زبانی نگارندگان گردآوری و بر اساس سه ویژگی مذکور تحلیل شده‌اند. در حوزه فردیت، فهرست‌بندی کامل و ناقص و نیز تجمیع در فارسی از طریق ساخت‌های نحوی، صرفی و واژگانی تحقق می‌یابند. همچنین، داده‌هایی مانند «میوه‌ها» نشان می‌دهند که نشانگرهای جمع در بافت‌های خاص می‌توانند علاوه بر مجموعه افراد، به مجموعه انواع نیز اشاره کنند. در حوزه شمارش، بیان تعداد با ویژگی‌هایی مانند ساخت گروه اسمی، جاننداری، مطابقت و معرفتی تعامل دارد و کاربردهای تقریبی و اغراقی عدد نیز نشان می‌دهد که میان ارزش عددی و کاربرد گفتمانی اعداد رابطه یک‌به‌یک وجود ندارد. در حوزه مشارکت نیز تمایز جمعی و توزیعی تحت تأثیر ساخت نحوی، معنای فعل، عناصر قیدی و بافت قرار می‌گیرد. در مجموع، نتایج نشان می‌دهند که چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷) برای طبقه‌بندی و تحلیل الگوهای مفهوم‌سازی جمع در فارسی کارآمد است، اما توصیف دقیق تحقق این ویژگی‌ها در فارسی مستلزم در نظر گرفتن تعامل آن‌ها با ویژگی‌های صرفی، نحوی، معنایی و کاربردشناختی زبان است.

واژه‌های کلیدی:

رده‌شناسی
مفرد
جمع
شمار
عدد
کمیت‌نما
مشارکت

تاریخچه مقاله: دریافت: ۱۴ تیرماه ۱۴۰۵

بازنگری: ۲۲ شهریورماه ۱۴۰۵

پذیرش: ۲۹ شهریورماه ۱۴۰۵

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: a.abbasi@alzahra.ac.ir

تیموری، زهرا و عباسی، آریتا (۱۴۰۵). بررسی رویکرد رده‌شناختی موراوچیک به شمار در زبان فارسی. زبان‌شناسی و گویش‌های ایران ۱۱(۲).

<https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56565.1492> ۴۶-۳۳

حق نشر ۲۰۲۶-نویسنده(گان). این یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) منتشر شده است، استفاده، توزیع و تکثیر نامحدود را در هر رسانه‌ای مجاز می‌داند، مشروط بر اینکه به نویسندگان و منبع اصلی اشاره شود. هیچ اجازه‌ای از نویسندگان یا ناشر لازم نیست.

۱. مقدمه

شمار از موضوعات مهم قابل بررسی در زبان‌های مختلف از جمله زبان فارسی است و مطالعات بسیاری با این موضوع با رویکردهای متفاوت در حوزه‌های مختلف زبان‌شناسی از جمله آواشناسی، صرف، نحو، معنی‌شناسی و کاربردشناسی صورت گرفته است. زبان فارسی به دلیل داشتن صورت مفرد و جمع در مقوله شمار، در رده دوم رده‌بندی کرافت^۱ (۱۹۹۰: ۹۷) قرار می‌گیرد. پربسامدترین نشانه جمع در فارسی «-ها» است که می‌تواند منجر به معرفه شدن اسم نیز شود (درزی و قدیری، ۱۳۹۰). تکواژ عربی «-ات» نیز گاه در زبان فارسی برای جمع بستن واژه‌های عربی و فارسی استفاده می‌شود و معمولاً اشاره به دسته و گروه دارد (هرندی و صفوی، ۱۳۹۹). به علاوه، عددواژه‌های ساده و مرکب پیش از اسم، به طور عام، به مقوله معرفگر و به طور خاص، به زیرمقوله کمیت‌نما تعلق دارند (صفر دوست و همکاران، ۱۴۰۲).

زبان‌ها به جهت جنبه‌های مختلف دستوری شمار متفاوت هستند به طور مثال به گفته کانتا^۲ (۲۰۱۶)، اسم‌ها در دو زبان انگلیسی و آلبانیایی بر مبنای جنبه‌های مختلف مقوله دستوری شمار از جمله مفرد و جمع بودن، نحوه ساخت جمع و استفاده از حروف تعریف^۳ و اعداد تفاوت‌هایی را نشان می‌دهند و در ساخت جمع، اسم‌هایی که فقط شکل مفرد دارند^۴ و اسم‌هایی که فقط شکل جمع دارند^۵ به یکدیگر شباهت دارند.

در برخی از زبان‌ها علاوه بر آن که شمار به شکل صرفی یا نحوی نشان داده می‌شود، از طریق معنا یا کاربرد هم درک می‌شود. تشمیرونا^۶ (۲۰۲۵) معتقد است زبان ازبکی برای جمع بستن اسم‌ها از یک پسوند ثابت و یکسان استفاده می‌کند و هیچ صورت بی‌قاعده‌ای^۷ در این زبان مشاهده نمی‌شود. به طور کلی مقوله شمار در زبان ازبکی گاه از طریق معنا یا کاربرد درک می‌شود و نیازی به مشخصه دستوری نیست.

بیشتر مطالعات مربوط به شمار در فارسی مانند درزی و قدیری (۱۳۹۰) و رضائی و نظری (۱۳۹۳)، بر نمودهای صوری و دستوری این مقوله، از جمله نشانگرهای جمع، عددواژه‌ها، ممیزها و راهکارهای ساخت‌واژی و نحوی تمرکز داشته‌اند. برخی پژوهش‌های رده‌شناختی نیز تنوع نظام‌های شمار را در زبان‌های مختلف نشان داده‌اند مانند علی‌نژاد و طیب (۱۳۸۵) و بهرامی (۱۳۹۷)، اما در این مطالعات، مفهوم جمع و رابطه آن با سازمان‌دهی اعضای یک مجموعه و نحوه مشارکت آن‌ها کمتر در یک چارچوب واحد بررسی شده است. در نتیجه، اگرچه مطالعات پیشین تصویری نسبتاً روشن از چگونگی بازنمایی دستوری شمار در فارسی ارائه می‌کنند، هنوز این پرسش باقی است که این صورت‌های زبانی چگونه با نحوه مفهوم‌سازی جمع و روابط میان اعضای مجموعه ارتباط پیدا می‌کنند. رویکرد موراوچیک^۸ (۲۰۱۷) از این جهت چارچوب مناسبی فراهم می‌کند؛ زیرا شمار را صرفاً یک مقوله صوری نمی‌داند و با تکیه بر رابطه جزء و کل، رده‌بندی و ویژگی‌های فردیت، شمارش و مشارکت، امکان بررسی ابعاد مفهومی و کاربردشناختی آن را فراهم می‌سازد.

بر این اساس، پژوهش حاضر می‌کوشد به سه پرسش پاسخ دهد: نخست، ویژگی‌های فردیت، شمارش و مشارکت در چه ساخت‌ها و سازوکارهایی در زبان فارسی تحقق می‌یابند؟ دوم، در تحقق این ویژگی‌ها چه نقشی برای عواملی مانند ساخت واژه،

^۱ W. Croft

^۲ A. Canta

^۳ articles

^۴ singulariatantum

^۵ pluraliatantum

^۶ M. G. Toshtemirovna

^۷ irregular form

^۸ E. A. Moravcsik

معرفگی، جاننداری، مطابقت، معنای فعل و بافت گفتمانی می‌توان در نظر گرفت؟ سوم، داده‌های فارسی تا چه اندازه با صورت‌بندی موراوچیک (۲۰۱۷) همخوان‌اند و در چه مواردی برای توصیف دقیق‌تر آن‌ها به مؤلفه‌های تکمیلی نیاز است؟ فرض اصلی پژوهش آن است که چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷) می‌تواند تمایزهای بنیادین مفهوم‌سازی جمع در فارسی را تبیین کند، اما تحقق زبانی این تمایزها به ویژگی‌های خاص نظام فارسی وابسته است.

در این پژوهش در ابتدا مطالعات پیشین صورت گرفته درباره مقوله شمار در فارسی و برخی دیگر از زبان‌های دنیا مطرح می‌شود، سپس در بخش چارچوب نظری نگاه رده‌شناختی موراوچیک (۲۰۱۷) که مبنای نظری این پژوهش است بیان می‌گردد و در ادامه داده‌های زبان فارسی که با شم زبانی نگارندگان گردآوری شده‌اند در چارچوب رویکرد موراوچیک (۲۰۱۷) مورد بررسی قرار گرفته و جمع‌بندی و نتیجه‌گیری صورت می‌پذیرد.

۲. پیشینه پژوهش

مقوله شمار در زبان فارسی از جنبه‌های مختلف ساخت‌واژی، نحوی، معنایی و رده‌شناختی بررسی شده است. بخش قابل توجهی از پژوهش‌های انجام‌شده بر توصیف صورت‌های دستوری شمار، شیوه‌های نشان‌گذاری جمع، نقش عددواژه‌ها و ممیزها و نیز تفاوت‌های شمار در گونه‌های مختلف فارسی تمرکز داشته‌اند. در این میان، برخی پژوهش‌ها علاوه بر نمود صوری شمار، به ارتباط آن با عواملی همچون جاننداری، معرفگی، نوع اسم و بافت نیز توجه کرده‌اند. با این حال، در بیشتر این مطالعات، «جمع» عمدتاً به‌عنوان یک مقوله دستوری یا یک ویژگی صوری بررسی شده و چگونگی مفهوم‌سازی مجموعه‌ها و رابطه میان اعضای آنها کمتر در یک چارچوب واحد مورد توجه قرار گرفته است.

دستورنویسان مختلفی به مقوله شمار در اسم پرداخته‌اند که اغلب تعاریف مشابهی ارائه می‌دهند. قریب و همکاران (۱۳۵۰: ۲۵)، خزائلی (۱۳۵۱: ۴۵)، خانلری (۱۳۵۵: ۵۱) شریعت (۱۳۷۲: ۱۹۸) معتقدند اسم مفرد بر شخص یا چیز واحد اشاره می‌کند و جمع بر بیش از یک فرد یا چیز دلالت می‌کند، «ها» و «ان» را نشانه جمع در فارسی می‌دانند که «ان» برای جمع اسم‌هایی که بر جاندار دلالت می‌کنند به کار می‌رود و به جمع‌های عربی و مکسر نیز می‌پردازند. انوری و عالی (۱۳۸۸: ۴۰) نیز مانند آرا ذکر شده «ها» و «ان» را نشانه جمع در فارسی می‌دانند و معتقدند «ها» از اواخر ادبیات پهلوی آمده است و در ابتدا برای جمع بستن اسما غیرذی‌روح به کار می‌رفت.

علی‌نژاد و طیب (۱۳۸۵) دستگاه شمار در مقوله اسم در زبان فارسی را از جنبه‌های مختلف زبان‌شناسی مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌اند. با توجه به این که زبان فارسی فقط دارای صورت مفرد و جمع برای مقوله اسم است، در رده دوم از ۴ رده مطرح شده از منظر کرافت (۱۹۹۰: ۹۷) قرار دارد. کرافت (۱۹۹۰: ۶۷-۸) زبان فارسی را در دسته زبان‌هایی می‌داند که تکواژ جمع در آن حضور دارد و فاقد تکواژ مفرد است. تثنیه نیز در فارسی وجود ندارد و در صورت لزوم عدد «دو» و یا کلمه «زوج» یا «جفت» را بر سر اسم آورده می‌شود. گاه نیز صیغه تثنیه عربی در فارسی به کار برده می‌شود. در زبان فارسی هر دو راهکار ساخت‌واژی و نحوی برای جمع بستن اسم‌ها وجود دارد ولی نمی‌توان هر دو را به صورت هم‌زمان به کار برد به همین دلیل «کتاب‌ها» و «دو کتاب» هر دو دستوری هستند در حالی که «دو کتاب‌ها» غیر دستوری است. این پژوهش توصیفی روشن از صورت‌های دستوری شمار و راهکارهای صرفی و نحوی بیان جمع در فارسی ارائه می‌کند و جایگاه فارسی را در یک رده‌بندی زبانی مشخص می‌سازد. با این حال، تمرکز اصلی آن بر نمود صوری و دستوری شمار است و چگونگی مفهوم‌سازی جمع در سطحی فراتر از تقابل مفرد و جمع در آن بررسی نمی‌شود. برای مثال، این که اعضای یک مجموعه چگونه از یکدیگر متمایز یا

به یک کل واحد مرتبط می‌شوند و یا در ساخت‌های جمعی چه نوع رابطه‌ای میان اعضای مجموعه برقرار است، در این توصیف مورد توجه قرار نمی‌گیرد.

درزی و قدیری (۱۳۹۰) بر این باورند که در زبان فارسی معاصر، چندین علامت جمع، فارغ از اصل و منشأ آن‌ها به کار می‌رود که پر بسامدترین و زیاترین آن‌ها، نشانه جمع «-ها» است. در واقع این تکواژ به عنوان نشانه جمع برای اسم‌های فارسی و عربی و هر نوع اسمی که در زبان فارسی به کار می‌رود استفاده می‌شود. آن‌ها به نقل از قمشی (۱۹۹۶) نشانه جمع «-ها» را در فارسی علاوه بر دلالت بر بیش از یک، باعث معرفه شدن اسم نیز می‌دانند. تمرکز این پژوهش بر تکواژ «-ها» سبب شده است که مفهوم جمع عمدتاً از طریق یک نشانگر صرفی بررسی شود و تفاوت میان «جمع به عنوان یک صورت دستوری» و «جمع به عنوان یک مفهوم» کمتر مورد توجه قرار گیرد. رویکرد موراوچیک (۲۰۱۷) با بررسی جمع در ارتباط با رابطه جزء و کل، رده‌بندی و نیز ویژگی‌هایی مانند شمارش و مشارکت، این امکان را فراهم می‌کند که فراتر از وجود یا عدم وجود نشانگر جمع، نحوه سازمان‌یافتن و تفسیر اعضای یک مجموعه در فارسی نیز بررسی شود.

رضائی و نظری (۱۳۹۳) ممیزها را از نظرگاه معنایی به دو نوع ممیز عددی و کمی تقسیم می‌کنند که ممیزهای عددی مانند «نفر، رأس، جلد، فقره» با اسم‌های قابل شمارش همراه می‌شوند و ممیزهای کمی مانند «کیلو، لیتر، گرم، تکه، قطعه» که با نام «نام‌واژه‌های اندازه‌گیری» نیز خوانده می‌شوند، با اسم‌های توده‌وار به کار می‌روند. این تقسیم‌بندی نشان می‌دهد که در فارسی، بیان کمیت و شمار به ماهیت اسمی که مورد شمارش قرار می‌گیرد وابسته است و از این رو، شمارش را نمی‌توان صرفاً پدیده‌ای صرفی دانست. با وجود این، تمرکز پژوهش بر ساخت نحوی ممیزهاست و چگونگی ارتباط شمارش با مفهوم جمع و سازمان‌دهی اعضای یک مجموعه در آن محور اصلی تحلیل نیست.

بهرامی (۱۳۹۷) کارکردهای معنایی تکواژ «ها» را در چارچوب رده‌شناختی آکواویوا^۱ (۲۰۰۸) بررسی کرده است و نتیجه‌گیری می‌کند که زبان فارسی از نظر رده‌شناختی از تنوعات کارکردی جمع‌سازی تبعیت می‌کند و تحت تاثیر ویژگی‌های معنایی اسم پایه، بیانگر یا تلفیقی از مفاهیم از جمله دلالت بر بیش از یک مصداق، بیان پیوستگی، بیان تعدد، القا خوانش ملموس از اسم‌های معنی و زمان/مکان، فراوانی کمی و کیفی، بیان پراکندگی و گستردگی موقعیت‌یافته برای اسم‌های توده‌ای، بیان مشابَهت و تاکید بر مصداق است. او از میان کارکردهای ذکر شده نقش‌های نمودی، شدت‌بخشی، تاکید و تقریب زمانی را ویژگی‌های معنایی مختص جمع‌سازی در زبان فارسی می‌داند که آکواویوا (۲۰۰۸) به آن‌ها اشاره‌ای نکرده است.

هرندی و صفوی (۱۳۹۹) معتقدند تکواژ عربی «-ات» گاه در زبان فارسی برای جمع بستن واژه‌های عربی و فارسی استفاده می‌شود. هر چند بسیاری از صاحب‌نظران اعتقاد دارند در فارسی نباید از نشانه جمع عربی استفاده شود، برخی از صورت‌های جمع واژه‌های عربی مانند «اطلاعات» چنان رواجی یافته‌اند که اگر با نشانه‌های جمع فارسی به کار روند غریب، نامأنوس و دور از ذهن می‌نمایند. به علاوه برخی از صورت‌های مختوم به «-ات» مانند «ادبیات» صورت مفردی که در زبان فارسی کاربرد داشته باشد، ندارند. در حالت کلی، این تکواژ در فارسی برای جمع بستن اسامی غیرجاندار و انتزاعیات، بدون در نظر گرفتن جنسیت به کار می‌رود و دربرگیرنده معنای نوع، قسم و گروه می‌باشد به طوری که حتی اگر معنای جمع را در خود داشته باشد، این معنا و کاربرد با معنا و مفهوم دسته و گروه عجین است. به طور مثال «سبزیجات» به معنی «انواع سبزی‌ها» است و با «سبزی‌ها» مترادف نیست. بنابراین «-ات» را وام‌وندی در زبان فارسی می‌دانند که به صورت غیر مستقیم از زبان عربی وام‌گیری شده‌است و اینک عنصری در نظام ساخت‌واژی زبان فارسی است. یافته‌های این پژوهش از آن جهت اهمیت دارد که نشان می‌دهد مفهوم

¹ P. Acquaviva

جمع در فارسی همواره به معنای ساده «بیش از یک» نیست و گاه مفاهیمی مانند نوع، دسته و گروه نیز در آن دخالت دارند. با این حال، این تمایزها در پژوهش مذکور عمدتاً در ارتباط با یک تکواژ خاص بررسی شده‌اند و در چارچوبی کلی‌تر برای مفهوم‌سازی جمع قرار نگرفته‌اند.

مصطفوی (۱۴۰۰) به بررسی مقوله شمار با استفاده از داده‌های موجود در پایگاه داده‌های اطلس زبان‌شناسی ایران در پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری می‌پردازد. او معتقد است شمار دارای دو ارزش مفرد و جمع است که مفرد بدون نشانه و جمع نشان‌دار است. ابزار زبانی مورد استفاده برای نشانه‌گذاری جمع از نوع ساخت‌واژی است به طوری که پسوند جمع به اسم مفرد می‌پیوندد. هم‌چنین در کنار راهبرد ساخت‌واژی، راهبرد نحوی نیز در این گونه زبانی مشاهده می‌شود. این پژوهش نشان می‌دهد حتی در میان گونه‌های زبان فارسی نیز در نحوه بازنمایی شمار تنوع وجود دارد و راهکارهای ساخت‌واژی و نحوی می‌توانند در کنار یکدیگر به کار روند. با این حال، تمرکز اصلی آن بر شناسایی و توصیف راهکارهای صوری بیان مفرد و جمع است و ابعاد مفهومی و کاربردشناختی این تفاوت‌ها کمتر مورد بررسی قرار گرفته است.

صفر دوست و همکاران (۱۴۰۲) عددواژه‌های ساده و مرکب پیش از اسم را، به طور عام، به مقوله معرف‌گر و به طور خاص، به زیر مقوله کمیت‌نما متعلق می‌دانند. تحلیل عددواژه‌ها در این پژوهش عمدتاً از منظر مقوله دستوری و ساختار نحوی انجام شده است و ارتباط میان «شمارش» و «مفهوم جمع» در چارچوبی رده‌شناختی بررسی نشده است.

مهدویان و عباسی (۱۴۰۳) به چگونگی بازنمایی شمار در زبان گیلکی پرداخته‌اند و معتقدند در این زبان ضمائر به لحاظ شمار و در حالت‌های فاعلی، مفعولی و اضافی دارای صورت‌های متفاوتی هستند. حضور نشانگر جمع به همراه طبقه‌نما در گروه اسمی غیر معرفه موجب بدساختی می‌شود در حالی که در گروه اسمی معرفه حضور تکواژ جمع اجباری است. در ساخت هم‌پایه، با وجود اطلاق مفهوم جمع به هر دو عضو، اگر هر دو عضو به یک مجموعه تعلق داشته باشند، نشانگر جمع می‌تواند تنها بر روی سازه دوم ظاهر شود. دوگان‌سازی از فرآیندهای در تعامل با مفهوم شمار است. به اعتقاد نویسندگان، عدم تطابق صوری و مفهومی شمار در بافت‌هایی خاص می‌تواند به علت رعایت ادب و تکریم، تعمیم و جان‌داری باشد. این پژوهش از میان مطالعات بررسی‌شده، به رویکرد حاضر نزدیک‌تر است؛ زیرا علاوه بر نمود صوری شمار، به موارد عدم تطابق شمار صوری و مفهومی و نقش عواملی مانند جان‌داری، تعمیم و ادب و تکریم نیز توجه دارد. با این حال، این پدیده‌ها در چارچوب ویژگی‌های موراوچیک (۲۰۱۷) برای تحلیل مفهوم جمع، یعنی فردیت، شمارش و مشارکت، سازمان‌دهی و تبیین نشده‌اند.

کانتا (۲۰۱۶) به بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های مقوله شمار در این دو زبان که هر دو از اعضای شاخه زبان‌های هند و اروپایی هستند، می‌پردازد. داده‌های این پژوهش از کتاب‌های دستور این دو زبان جمع‌آوری شده است. طبق نتایج به دست آمده، اسم‌ها در این دو زبان بر مبنای جنبه‌های مختلف مقوله دستوری شمار از جمله مفرد و جمع بودن، نحوه ساخت جمع و استفاده از حروف تعریف و اعداد تفاوت‌هایی را نشان می‌دهند. اما بارزترین تفاوت، مربوط به نحوه نوشتن و عملکرد اسم‌های مجموعه^۱ و مرکب^۲ است. علی‌رغم تفاوت‌ها، شباهت‌هایی در این دو زبان وجود دارد که بیشتر به نحوه ساخت جمع، اسم‌هایی که فقط شکل مفرد دارند و اسم‌هایی که فقط شکل جمع دارند، مربوط می‌شود. اگرچه پژوهش مذکور امکان مقایسه نظام‌های شمار را فراهم می‌کند، چگونگی مفهوم‌سازی جمع و رابطه میان اعضای یک مجموعه در سطح مفهومی و کاربردشناختی در کانون تحلیل آن قرار ندارد.

^۱ collective nouns

^۲ compound nouns

دابریتز^۱ (۲۰۲۱) به بررسی مقوله شمار در هفت زبان خانتی شرقی^۲، نگاناسانی^۳، سلکویی^۴، دولگانی^۵، ترکی چولیم^۶، اونکی^۷ و کت^۸ می‌پردازد. طبق نتایج به دست آمده تمامی این زبان‌ها از نظر دستوری شمار را در دو حالت مفرد و جمع نشان می‌دهند و زبان‌های «زبان‌های اوگری^۹، خانتی شرقی، نگاناسانی، سلکویی» از حالت تشبیه به صورت منظم استفاده می‌کنند. در زبان‌های «دولگانی، ترکی چولیم، سلکویی، خانتی شرقی، نگاناسانی، اونکی» اسامی‌ای مشاهده می‌شود که از نظر صوری مفرد هستند اما معنای جمع می‌دهند و در حالت کلی، بیان عدد به مقوله جانداري مربوط است. این تحلیل عمدتاً در سطح توصیف و رده‌بندی نظام‌های شمار این زبان‌ها باقی می‌ماند و رابطه میان اعضای مجموعه، نحوه رده‌بندی آن‌ها و نوع مشارکت اعضا در یک ساخت جمعی را به صورت مستقل بررسی نمی‌کند.

تشتیمرونا (۲۰۲۵) به بررسی مقوله شمار در این زبان‌ها می‌پردازد. طبق نتایج به دست آمده، در زبان ازبکی فقط از پسوند “-lar” برای جمع بستن اسم‌ها استفاده می‌شود و بر خلاف انگلیسی هیچ صورت بی‌قاعده‌ای^{۱۰} در این زبان مشاهده نمی‌شود. همچنین اگر اسمی به گروهی از مردم اطلاق شود می‌تواند در معنی جمع بدون وجود پسوند جمع استفاده شود. در زبان ازبکی معمولاً مقوله شمار تاثیری بر روی فعل ندارد و فعل به صورت مفرد می‌آید. در این زبان مقوله شمار گاه از طریق معنا یا کاربرد درک می‌شود و نیازی به بازنمود دستوری نیست. این تحلیل عمدتاً بر مقایسه سازوکارهای دستوری و صرفی شمار در ازبکی و انگلیسی استوار است و رابطه میان این سازوکارها و نحوه مفهوم‌سازی یک مجموعه به صورت نظام‌مند بررسی نمی‌شود.

۳. چارچوب نظری

موراوچیک (۲۰۱۷) با نگاهی رده‌شناختی به بررسی مقوله شمار در زبان‌های مختلف می‌پردازد. او معتقد است که اگرچه شمارپذیری^{۱۱} در واقعیت آشکار است، اما چگونگی درک ما از جهان همیشه مطابق با تظاهر زبانی مفاهیم نیست. به طور مثال واژه “suggestion” به معنی «پیشنهاد» جمع بسته می‌شود در حالی که مترادف نزدیک آن “advice” به معنی «نصیحت» جمع بسته نمی‌شود.

موراوچیک (۲۰۱۷) تحلیل رابطه جزء و کل را مبنای مفهوم جمع، و رده‌بندی را دومین قدم تحلیلی می‌داند که به تشخیص اجزا از یکدیگر می‌پردازد. او رابطه جزء و کل را از نظر ادراکی^{۱۲}، بین‌زبانی^{۱۳}، تاریخی^{۱۴} و توسعه‌ای^{۱۵} بر رده‌بندی ارجح می‌داند. موراوچیک (۲۰۱۷) مفهوم‌سازی جمع را در قالب سه ویژگی فردیت^{۱۶}، شمارش^{۱۷} و مشارکت^{۱۸} مطرح می‌کند.

¹ C. L. Däbritz

² Eastern Khanty

³ Nganasan

⁴ Selkup

⁵ Dolgan

⁶ Chulym Turkic

⁷ Evenki

⁸ Ket

⁹ Uralic languages

¹⁰ irregular form

¹¹ countability

¹² conceptual

¹³ cross-linguistic

¹⁴ historical

¹⁵ developmental

¹⁶ individuation

¹⁷ numeration

¹⁸ participation

۳-۱. فردیت

موراوچیک (۲۰۱۷) ویژگی فردیت را به دو دسته فهرست‌بندی^۱ و تجمیع^۲ تقسیم می‌کند. فهرست‌بندی زمانی اتفاق می‌افتد که مجموعه جمع حداقل دارای دو زیرمجموعه باشد. در فهرست‌بندی ممکن است مانند مثال 1a با یک فهرست کامل^۳ روبه‌رو باشیم به طوری که تمام افراد نام برده شوند و یا مانند مثال 1b یک فهرست ناقص^۴ داشته باشیم به طوری که فرد یا افرادی نام برده می‌شوند مانند “John” و سایر افراد که به آن‌ها مرتبط هستند بدون این که نام تک تک آنها برده شود با یک مفهومی که به همه آن‌ها به صورت همزمان اشاره می‌کند مانند “others” ذکر می‌شوند.

1. a. John, Peter and Mary. (Moravcsik, 2017)

جان، پتر و مری

- b. John and the others. (Moravcsik, 2017)

جان و دیگران

در فهرست‌بندی، دو ویژگی مهم انسجام^۵ و مرتبه^۶ مطرح می‌شوند. انسجام می‌تواند به علت شباهت و یا عضویت در یک گروه یکسان باشد. مثال 1a یک فهرست کامل است که انسجام آن‌ها به واسطه شباهت است. مثال 1b یک فهرست ناقص است که مرتبه در آن لحاظ شده است زیرا تنها «جان» با نامش شناخته می‌شود. فهرست کامل را می‌توان به وسیله ساخت پیوندی^۷ یا همراهی^۸ به ترتیب مانند مثال‌های 2a و 2b بیان کرد:

2. a. John and his sister. (Moravcsik, 2017)

جان و خواهرش

- b. John with his sister. (Moravcsik, 2017)

جان با خواهرش

به اعتقاد موراوچیک (۲۰۱۷)، به نقل از استاسن^۹ (۲۰۰۰ و ۲۰۰۵) ساخت همراهی از ساخت پیوندی در زبان‌های جهان متداول‌تر است.

فهرست ناقص در زبان‌های مختلف به سه روش مختلف نحوی، صرفی و یا واژگانی ساخته می‌شود که به ترتیب در مثال‌های 3a-c نشان داده شده است.

3. a. John and the others. (Moravcsik, 2017)

جان و دیگران

- b. jama-jama ‘dresses and such’. BENGALI
dress-dress (Moravcsik, 2017)

لباس و این جور چیزها

- c. we → first non-singular person (Moravcsik, 2017)

ما (ضمیر اول شخص غیر مفرد)

¹ listing

² lumping

³ full listing

⁴ partial listing

⁵ cohesion

⁶ ranking

⁷ conjoining construction

⁸ comitative construction

⁹ L. Stassen

در تجمیع، به عنوان دسته دیگر فردیت، تمامی افراد در فهرست به دلیل شباهت و یا عضویت در یک گروه، در درون یک دسته قرار می‌گیرند. به این ترتیب افراد ذکر شده در مثال 1a به children در مثال 4 تغییر می‌کنند.

4. John, Peter, and Mary → children (Moravcsik, 2017)

جان، پیترو و مری

هر چند در تجمیع افراد مختلف با نوع یکسان به یک نام ارجاع داده می‌شوند، مثلاً به جای «سیب‌ها، گلابی‌ها و آلوها» از واژه «میوه‌ها» استفاده می‌شود، واژه انتخاب شده به تنهایی معنای تنوعی از یک نوع را می‌دهد، مثلاً «میوه‌ها» به معنی «انواعی از میوه‌ها» درک می‌شود.

۳-۲. شمارش

در فهرست کامل، تمامی افراد در مجموعه نام برده می‌شوند بنابراین تعداد آن‌ها مشخص است اما زمانی که افراد تجمیع می‌شوند، تعداد مشخص نیست و در صورت نیاز باید تعداد آن‌ها بیان شود. تعداد عناصر یک مجموعه^۱ به کمک ابزارهای واژگانی، صرفی و یا نحوی به ترتیب مانند مثال‌های 5a-c بیان می‌شوند:

5. a. pair, triumvirate, century (Moravcsik, 2017)

جفت، سه‌نفری، قرن

b. volk-ova 'two wolves' SLOVENE wolf-DU^۲ (Moravcsik, 2017)

دو گرگ

c. two friends (Moravcsik, 2017)

دو دوست

۳-۳. مشارکت

صرف نظر از این که در یک بافت زبانی، افراد به صورت فهرست و یا تجمیعی آمده باشند، میزان مشارکت آن‌ها می‌تواند جدا یا جمعی باشد. در مثال 6 می‌توان تصور کرد که «جان» و «مری» به صورت جداگانه یا به صورت هم‌زمان رسیده‌اند و این ابهام به کمک استفاده از قاموس‌واژه‌های^۳ جدا، مانند «each» و «together»^۴ و یا وندهای جمعی^۵ یا توزیعی^۵ قابل حل است. در زبان مجاری اعداد می‌توانند وندهای جمعی مانند مثال 6b و یا وندهای توزیعی مانند مثال 6c بگیرند.

6. a. John and Mary arrived early. (Moravcsik, 2017)

جان و مری زود رسیدند.

b. Ha'rm-anmentu'nk a moziba. HUNGARIAN three-lywe:went the to:cinema 'Three of us went to the cinema together.' (Moravcsik, 2017)

ما سه نفر با هم رفتیم سینما.

c. Ha'rm-an-ke'ntmentu'nk a moziba. HUNGARIAN three-ly-DISTRwe:went the cinema 'We went to the cinema in groups of three.' (Moravcsik, 2017)

^۱ cardinality of a plural set

^۲ dual-marker

^۳ lexemes

^۴ collective affixes

^۵ distributive affixes

ما به صورت گروه‌های سه نفره به سینما رفتیم.

در مثال 6a اگر تصور بر این باشد که دو فرد به صورت هم‌زمان رسیده‌اند، مشارکت جمعی و در غیر این صورت توزیعی است. موراوچیک (۲۰۱۷) هم‌چنین مشارکت افراد را وابسته به ماهیت فعل و بافت می‌داند. به عنوان نمونه در مثال 7a مشارکت به صورت جداگانه است اما در مثال 7b مشارکت جمعی است.

7. a. The apples rotted in the heat. (Moravcsik, 2017)

سیب‌ها در گرما گندیدند.

b. The apples formed a pile. (Moravcsik, 2017)

سیب‌ها یک توده تشکیل دادند.

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش تلاش بر این است ابعاد مختلف رویکرد رده‌شناختی موراوچیک (۲۰۱۷) در مورد شمار در زبان فارسی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. با توجه به این که موراوچیک (۲۰۱۷) مفهوم‌سازی جمع را در قالب سه ویژگی «فردیت»، «شمارش» و «مشارکت» بررسی می‌کند، دسته‌بندی داده‌های زبان فارسی نیز بر این اساس خواهد بود.

بررسی داده‌های فارسی نشان می‌دهد که اگرچه سه ویژگی پیشنهادی موراوچیک (۲۰۱۷) می‌توانند بخش قابل توجهی از الگوهای مربوط به مفهوم‌سازی جمع در فارسی را تبیین کنند، تحقق این ویژگی‌ها در فارسی همواره با سازوکارهایی که در چارچوب وی توصیف شده‌اند یکسان نیست. به علاوه داده‌های فارسی نشان‌دهنده تعامل مفهوم جمع با ویژگی‌هایی همچون ساخت‌واژه، معرفگی، جانداري، مطابقت، نوع فعل، بافت گفتمانی است.

۴-۱. مفهوم‌سازی جمع

در این زیر بخش به بررسی سه ویژگی فردیت، شمارش و مشارکت مطرح شده توسط موراوچیک (۲۰۱۷) در زبان فارسی می‌پردازیم.

۴-۱-۱. فردیت

موراوچیک (۲۰۱۷) ویژگی فردیت را در دو زیربخش فهرست‌بندی و تجمیع مطرح و بررسی می‌کند. فهرست‌بندی نیز همان طور که ذکر شد، خود شامل دو زیر بخش فهرست کامل و ناقص است.

الف) فهرست‌بندی

دو نوع فهرست کامل و ناقص مطرح شده توسط موراوچیک (۲۰۱۷) به ترتیب مانند مثال‌های ۸ الف و ب در زبان فارسی نیز وجود دارند. طبق نظر موراوچیک (۲۰۱۷)، فهرست‌بندی بر مبنای انسجام و یا هم‌گروهی بودن شکل می‌گیرد. معمولاً اگر ذکر تمامی افراد اهمیت داشته باشد، تعداد آن‌ها محدود بوده و انسجام کلام را از بین نبرد، از فهرست کامل استفاده می‌شود اما در صورتی که مرتبه برخی افراد بالاتر بوده، دیگران به صورت منفرد اهمیتی نداشته باشند و یا تعداد افراد زیاد باشد به طوری که مطرح کردن آن‌ها انسجام کلام را از بین ببرد، از فهرست ناقص استفاده می‌شود.

۸. الف. مریم، علی و حسن مسابقه را به تیم روبرو باختند.

ب. رئیس جمهور و هیأت همراه از نمایشگاه دیدن کردند.

در زبان فارسی از هر دو ساخت پیوندی و همراهی برای بیان فهرست کامل استفاده می‌شود. در ساخت پیوندی زمانی که افراد مستقل از یکدیگر نام برده می‌شوند، مگر در شرایطی خاص و قراردادی بین گوینده و مخاطب، مرتبه خاصی بین افراد وجود ندارد، مانند مثال ۹ الف. حال اگر برخی از افراد وابسته به فرد یا افراد دیگری نام برده شوند به نظر می‌رسد که افراد مستقل می‌توانند مرتبه بالاتری داشته باشند مانند مثال ۹ ب که «من» و «علی» مرتبه بالاتری از سایر افراد دارند. هم‌چنین زمانی که از ساخت همراهی استفاده می‌شود، فرد یا افرادی که قبل از «با» قرار می‌گیرند مرتبه بالاتری دارند و مطابقت فعل با آن فرد یا افراد صورت می‌گیرد مانند مثال ۹ پ.

۹. الف. من، مریم و علی آمدیم.

ب. من و دوستم و علی و دوستش آمدیم.

پ. من با مریم و علی آمدم.

«مرتبه» در فهرست‌بندی صرفاً یک ویژگی معنایی یا مفهومی نیست، بلکه می‌تواند با سازمان نحوی جمله نیز ارتباط پیدا کند. به‌ویژه در ساخت همراهی، فرد واقع‌شده پیش از «با» از نظر نحوی جایگاه برجسته‌تری دارد و فعل نیز با همان فرد یا گروه اصلی مطابقت می‌کند. بنابراین، در فارسی، ساخت همراهی علاوه بر آن که وسیله‌ای برای تشکیل یک مجموعه است، می‌تواند در تعیین مرکزیت اعضای مجموعه و نحوه سازمان‌دهی نحوی آن‌ها نیز نقش داشته باشد. این ویژگی نشان می‌دهد که در فارسی، تمایزهای مربوط به فردیت می‌توانند با نظام نحوی و مطابقت نیز تعامل داشته باشند.

در فهرست ناقص مشخصاً مرتبه فردی که نام برده می‌شود بالاتر از سایر افرادی است که به عنوان یک دسته یا گروه تجمیع می‌شوند. در زبان فارسی فهرست ناقص به دو روش نحوی با ساخت پیوندی و همراهی، صرفی و واژگانی به ترتیب مانند مثال‌های ۱۰ الف - ت وجود دارد.

۱۰. الف. لباس و چیزهای دیگه خریدم.

ب. لباس با یه سری چیزهای دیگه خریدم.

پ. لباس لباس خریدم.

ت. ضمائر جمع: ما، شما (جمع)

در نمونه ۱۰ الف، «لباس» به‌صورت مشخص ذکر شده و «چیزهای دیگه» اعضای دیگری را که به‌صورت مشخص نام برده نشده‌اند دربرمی‌گیرد. در مثال ۱۰ ب نیز «لباس» در ساخت همراهی با گروهی از افراد یا اشیاء قرار گرفته است. در مثال ۱۰ پ، فهرست ناقص از طریق ساخت صرفی و در ۱۰ ت، از طریق ابزار واژگانی بیان شده است. بنابراین، در فارسی، مفهوم فهرست ناقص می‌تواند از طریق سازوکارهایی با سطوح دستوری متفاوت تحقق یابد.

روش صرفی در فهرست ناقص زیرمجموعه اتباع در واژه‌سازی است. به گفته کریمی قهی (۱۳۹۷) مرکب‌های اتباعی ترکیب‌هایی هستند که بر اثر تکرار قسمتی از پایه ساخته می‌شوند. این بخش مکرر معنی ندارد و هیچ‌گاه به تنهایی به کار نمی‌رود مانند «متاب» در «کتاب‌متاب». از این منظر، نمونه «کتاب‌متاب» یا «لباس لباس» نکته‌ای فراتر از رده‌بندی موراوچیک (۲۰۱۷) نشان می‌دهد. در چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷)، چنین الگویی از نظر کارکردی می‌تواند در زمره سازوکارهای صرفی فهرست ناقص قرار گیرد، اما در فارسی منشأ آن در فرایند اتباع و واژه‌سازی است. بنابراین، در فارسی، یک فرایند واژه‌سازی می‌تواند در بافت مناسب، معنایی مشابه «و چیزهای دیگر از همین نوع» ایجاد کند. به عبارت دیگر، فهرست ناقص در فارسی لزوماً محصول یک نشانگر اختصاصی فهرست ناقص نیست، بلکه می‌تواند از فرایندهای عمومی‌تر واژه‌سازی نیز حاصل شود. اهمیت

نمونه‌هایی مانند «لباس مباس» در آن است که نشان می‌دهند رابطه میان یک فرایند صوری و یک کارکرد مفهومی الزاماً یک‌به‌یک نیست. فرایند اتباع در سطح واژه‌سازی تعریف می‌شود، اما می‌تواند در بافت مناسب کارکردی مشابه سازوکار فهرست‌بندی ناقص پیدا کند. از این رو، تحلیل داده‌های فارسی نشان می‌دهد که ویژگی‌های مفهوم‌سازی جمع ممکن است از طریق فرایندهایی تحقق یابند که در اصل برای بیان آن مفهوم ساخته نشده‌اند.

طبق نظر موراوچیک (۲۰۱۷) در رابطه با فهرست ناقص، در زبان فارسی نیز ضمیر اول شخص «ما» به معنی «من و بقیه» است و «بقیه» شامل همه افراد به‌جز اول شخص است. همچنین «شما» معنی «تو و بقیه» می‌دهد که «بقیه»، می‌تواند دوم شخص نباشند که در این صورت «ما» و «شما» از نوع واژگانی فهرست ناقص دارای مرتبه می‌باشند. حال اگر منظور از «شما» اشاره به افرادی باشد که همگی مخاطب گوینده هستند، در این صورت «شما» از نوع واژگانی فهرست همسان بدون مرتبه است و همچنین «آنها» نیز به دلیل اینکه مجموعه‌ای از سوم شخص‌های مفرد است در این گروه جای می‌گیرد.

ب) تجميع

به اعتقاد موراوچیک (۲۰۱۷)، تجميع زمانی اتفاق می‌افتد که افراد در زیر یک نوع قرار می‌گیرند و آن نوع اشاره به انواع آن دسته دارد. مثال ۱۱ موردی از تجميع در زبان فارسی است.

۱۱. الف. میوه‌ها را شستم.

این داده یکی از مواردی است که در آن زبان فارسی می‌تواند نکته‌ای فراتر از توصیف موراوچیک (۲۰۱۷) نشان دهد. در نمونه «میوه‌ها را شستم»، تفسیر جمع لزوماً به مجموعه‌ای از افراد یا اشیای هم‌نوع محدود نیست، بلکه در بافت مناسب می‌تواند مجموعه‌ای از انواع یا گونه‌های یک رده را دربرگیرد؛ برای مثال، «میوه‌ها» می‌تواند به سیب، موز، هلو و دیگر انواع مورد نظر در بافت اشاره داشته باشد. بنابراین، در فارسی باید میان «جمع افراد» و «جمع انواع» تمایز قائل شد. به این ترتیب، علاوه بر «-ات» (هرندی و صفوی، ۱۳۹۹)، «-ها» نیز می‌تواند به انواع اشاره کند که البته بافت کلامی و موقعیتی در این موضوع نقش مهمی دارد، ضمن آن که تمامی اسامی فارسی (مانند «میوه») قابل جمع بسته شدن با «-ات» نیستند. تفاوت میان «-ها» و «-ات» نشان می‌دهد که همه نشانگرهای جمع در فارسی رفتار یکسانی ندارند. در نتیجه، اگرچه هر دو می‌توانند در برخی بافت‌ها به مجموعه‌ای از انواع اشاره کنند، توزیع واژگانی آن‌ها یکسان نیست. از این رو، مفهوم تجميع در فارسی علاوه بر مؤلفه مفهومی مورد نظر موراوچیک (۲۰۱۷)، با محدودیت‌های صرفی و واژگانی نیز تعامل دارد.

۴-۱-۲. شمارش

به گفته مصطفوی (۱۴۰۰) در زبان فارسی جمع، نشان‌دار و مفرد بی‌نشان است. تحلیل داده‌های فارسی نشان می‌دهد تعداد افراد یک مجموعه به کمک ابزارهای واژگانی، صرفی (با پسوند «-ین» به معنی «دو») و یا نحوی به ترتیب مانند مثال‌های ۱۲ الف - پ بیان می‌شوند.

۱۲. الف. جفت، جین

ب. طرفین، جانبین

پ. دو دوست، چهار کتاب

در صورتی که از روش نحوی برای شمارش استفاده شود، اسم در گروه اسمی، مستقل از جاننداری، علی‌رغم دلالت بر معنای جمع، به صورت مفرد باقی می‌ماند. این در حالی است که جاننداری بر روی مطابقت تاثیر گذاشته و فعل با فاعل جاندار جمع مطابقت می‌کند اما با فاعل بی‌جان جمع، مگر در صورت استفاده از صنعت ادبی جان‌بخشی به اشیاء، مطابقت ندارد، مانند مثال‌های ۱۳ الف - پ.

۱۳. الف. دخترها / ۳ دختر در اتاق بازی می‌کنند.

ب. برگ‌های پاییزی با من سخن می‌گویند. (جان‌بخشی به اشیا)

پ. لیوان‌ها شکست.

تأثیر جاننداری بر مطابقت نشان می‌دهد که مفهوم شمار در فارسی با ویژگی‌های معنایی اسم نیز ارتباط دارد. در نتیجه، در فارسی باید میان نشان‌گذاری جمع در گروه اسمی و مطابقت دستوری تمایز قائل شد. از این رو، داده‌های فارسی نشان می‌دهند که مفهوم شمار در کاربرد زبانی خود با تعامل میان مؤلفه‌های معنایی، صرفی و نحوی همراه است و صرفاً به مشخص کردن تعداد اعضای مجموعه محدود نمی‌شود.

با توجه به پژوهش‌های پیشین درباره رابطه نشانگر جمع «-ها» و معرفگی، حضور این نشانگر در بسیاری از بافت‌ها با خوانش معرفه گروه اسمی همراه است. از این رو، در برخی بافت‌ها که گوینده قصد اشاره به یک مجموعه نکره دارد، می‌توان از سازوکارهای دیگری مانند «تعدادی» استفاده کرد؛ مانند مثال‌های ۱۴ الف و ب. بنابراین، در فارسی، بیان جمع و تعداد با وضعیت معرفگی گروه اسمی تعامل دارد و انتخاب یک ساخت شمارشی می‌تواند تحت تأثیر این ویژگی قرار گیرد.

۱۴. الف. بسته‌ها رسیدند. (معرفه)

ب. تعدادی بسته رسید. (نکره)

در سطح نظام عددی، عددواژه‌های فارسی دارای ارزش عددی مشخصی هستند؛ باین‌حال، کاربرد یک عبارت عددی در گفتار الزاماً همیشه به معنای ارائهٔ تعداد دقیق نیست. در برخی بافت‌های محاوره‌ای، گاه افراد برای اشاره به کم بودن تعداد از «دو، دو سه، چهار، سه چهار» استفاده می‌کنند و گاه برای بیان احساسات نسبت به زیاد بودن تعداد چیزی یا اغراق در آن، بدون دانستن دقیق تعداد، بسته به ویژگی‌های آن اسم از یک عدد بزرگ استفاده می‌کنند، به ترتیب مانند مثال‌های ۱۵ الف - پ.

۱۵. الف. چهار تا سوال پرسیدم انقدر عصبانیت نداره!

ب. دو سه تا دونه پفک بهم میدی.

پ. چهارصد تا ادم امروز به من زنگ زد!

در زبان فارسی تمامی اعداد ترتیبی با اضافه شدن پسوند «م» به عدد اصلی ساخته می‌شوند مانند «یکم، دوم، سوم» و صرفاً «یکم» دارای مترادف پر بسامدتر «اول» است. بنابراین، داده‌های فارسی نشان می‌دهند که «شمارش» علاوه بر تعیین تعداد دقیق، می‌تواند دارای کارکردهای تقریبی و اغراقی نیز باشد. از این منظر، داده‌های محاوره‌ای فارسی جنبه کاربردشناختی مفهوم شمار را برجسته می‌کنند که در صورت‌بندی اصلی ویژگی شمارش در مدل موراوچیک (۲۰۱۷) محور اصلی تحلیل نیست.

۳-۱-۴. مشارکت

در زبان فارسی در بسیاری از بافت‌ها، ساخت همراهی با «با» به مشارکت جمعی دلالت می‌کند. مانند مثال ۱۶ الف اما در یک فهرست با ساخت پیوندی، مشارکت توزیعی و جمعی افراد به بافت و فعل بستگی دارد و گاه بدون حضور قید ابهام ایجاد می‌شود مانند مثال ۱۶ ب که دارای ابهام است و به صورت مثال‌های ۱۶ پ و ت می‌توان ابهام را برطرف کرد. اما مثال‌های ۱۷ الف و ب به دلیل ماهیت معنایی فعل ابهام ندارند و به ترتیب نشان‌دهنده مشارکت توزیعی و جمعی هستند.

۱۶. الف. مریم با علی رسید.

ب. مریم و علی رسیدند.

پ. مریم و علی باهم رسیدند.

ت. مریم و علی جداگانه رسیدند.

۱۷. الف. سیب‌ها گندیدند.

ب. سیب‌ها به شکل تپه درآمدند.

داده‌های فارسی نشان می‌دهند که تمایز میان مشارکت جمعی و توزیعی در همه ساخت‌ها از طریق یک نشانگر صرفی یا نحوی واحد بیان نمی‌شود. در ساخت همراهی، حرف اضافه «با» معمولاً رابطه همراهی میان اعضا را به صورت آشکارتری نشان می‌دهد، در حالی که در ساخت پیوندی، «و» به تنهایی نوع مشارکت را تعیین نمی‌کند و تفسیر جمله می‌تواند به عوامل دیگری از جمله معنای فعل وابسته باشد. برای مثال، در «سیب‌ها گندیدند» خوانش توزیعی، یعنی گندیدن هر یک از سیب‌ها، طبیعی‌تر است؛ در حالی که در «سیب‌ها به شکل تپه درآمدند» خوانش جمعی برجسته‌تر است، زیرا وضعیت توصیف‌شده مستلزم شکل‌گیری یک آرایش مشترک میان سیب‌هاست. یافته‌های بخش مشارکت نشان می‌دهند که مدل سه‌گانه موراوچیک (۲۰۱۷) برای توصیف تمایزهای اصلی در زبان فارسی کارآمد است، اما توصیف دقیق تحقق این تمایزها در فارسی به تعامل میان ساخت نحوی، عناصر واژگانی و قیدی، معنای فعل و بافت گفتمانی وابسته است.

تحلیل داده‌های فارسی نشان داد که سه ویژگی «فردیت»، «شمارش» و «مشارکت» در چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷) می‌توانند برای طبقه‌بندی بخش مهمی از الگوهای مفهوم‌سازی جمع در فارسی به کار روند. با این حال، تحقق زبانی این ویژگی‌ها در بسیاری از موارد با ویژگی‌های مستقل نظام زبان فارسی تعامل دارد. از این منظر، رابطه میان چارچوب نظری و داده‌های فارسی را نمی‌توان صرفاً رابطه‌ای مبتنی بر انطباق کامل دانست.

بر اساس یافته‌ها، می‌توان گفت چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷) برای تحلیل فارسی از دو جهت سودمند است: نخست، امکان می‌دهد پدیده‌های ظاهراً متفاوت مربوط به جمع در قالب چند تمایز مفهومی مشترک طبقه‌بندی شوند؛ دوم، امکان آشکار شدن ویژگی‌هایی را فراهم می‌کند که در تحلیل صرفاً صرفی یا نحوی شمار کمتر مورد توجه قرار می‌گیرند. در مقابل، داده‌های فارسی نشان می‌دهند که این چارچوب برای توصیف یک زبان خاص باید با ویژگی‌های ساختاری و کاربردی همان زبان تکمیل شود. سه ویژگی موراوچیک (۲۰۱۷) را می‌توان در فارسی شناسایی کرد، اما نحوه تحقق آن‌ها مستقل از سایر سطوح نظام زبانی نیست. به بیان دیگر، داده‌های فارسی بیش از آن که چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷) را رد کنند، نشان می‌دهند که برای کاربرد آن در تحلیل یک زبان خاص باید تعامل میان مفهوم‌سازی جمع و ساختارهای صرفی، نحوی، معنایی و کاربردشناختی آن زبان نیز در نظر گرفته شود.

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی مفهوم‌سازی جمع در زبان فارسی بر اساس رویکرد رده‌شناختی موراوچیک (۲۰۱۷) انجام شد. نتایج نشان داد که سه ویژگی «فردیت»، «شمارش» و «مشارکت» می‌توانند تمایزهای مهم مربوط به مفهوم‌سازی جمع در فارسی را طبقه‌بندی و تبیین کنند، اما تحقق این ویژگی‌ها در فارسی با ویژگی‌های ساختاری و کاربردی زبان تعامل دارد. در حوزه فردیت، فهرست‌بندی کامل و ناقص و تجمیع در فارسی از طریق سازوکارهای مختلف نحوی، صرفی و واژگانی تحقق می‌یابند. همچنین، داده‌های مربوط به نشانگرهای جمع نشان دادند که در بافت‌های خاص می‌توان میان جمع افراد و جمع انواع تمایز گذاشت. در حوزه شمارش، بیان تعداد با ساخت گروه اسمی، جانداري، مطابقت و معرفتی ارتباط دارد و کاربردهای تقریبی و اغراقی عدد نیز نشان می‌دهد که کاربرد گفتمانی اعداد را نمی‌توان به تعیین تعداد دقیق فروکاست. در حوزه مشارکت نیز تمایز جمعی و توزیعی به‌ویژه در ساخت‌های پیوندی تحت تأثیر معنای فعل، بافت و عناصر قیدی قرار می‌گیرد.

بر این اساس، چارچوب موراوچیک (۲۰۱۷) را می‌توان برای تحلیل رده‌شناختی مفهوم‌سازی جمع در فارسی چارچوبی کارآمد دانست، اما داده‌های فارسی نشان می‌دهند که این چارچوب در کاربرد برای یک زبان خاص باید در تعامل با ویژگی‌های صرفی، نحوی، معنایی و کاربردشناختی آن زبان بررسی شود. بنابراین، یافته اصلی پژوهش نه صرفاً تأیید حضور سه ویژگی موراوچیک (۲۰۱۷) در فارسی، بلکه نشان دادن نحوه تعامل این ویژگیها با سازوکارهای مستقل نظام فارسی است. این نتیجه می‌تواند زمینه‌ای برای پژوهش‌های تطبیقی آینده درباره مفهوم‌سازی جمع در فارسی و دیگر زبان‌های ایرانی فراهم کند.

منابع و مآخذ

- انوری، حسن و عالی عباس آباد، یوسف (۱۳۸۸) دستور زبان فارسی ۲. تهران: دانشگاه پیام‌نور
- بهرامی، فاطمه (۱۳۹۷). کارکردهای صرفی – معنایی «ها» در زبان فارسی از منظر رده‌شناختی. *جستارهای زبانی*. دوره ۹. شماره ۳. پیاپی ۴۵. صص ۱۷۹-۲۰۲.
- تفکری رضائی، شجاع و نظری، کبری (۱۳۹۳). بررسی نحوی ممیز عدد در زبان فارسی. *پژوهش‌های زبانی*. سال ۵. شماره ۱. صص ۲۰-۱.
- خزائلی، محمد (۱۳۵۱). دستور زبان فارسی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات جاویدان.
- درزی، علی و قدیری، لیلا (۱۳۹۰). کمیت‌نمایی نشانه جمع «ها» در فارسی. *جستارهای زبانی*. دوره ۲. شماره ۱. صص ۷۱-۸۵.
- شریعت، م. ج (۱۳۷۲). دستور زبان فارسی. تهران: نشر اساطیر.
- شیرزاد، امیرمحمد و درزی، علی (۱۴۰۲). مقوله‌گردانی و نظام شمار در زبان فارسی. *نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی*. سال ۱۵، شماره ۲۸. ۱۳۷-۱۵۸.
- صفر دوست، عباس؛ عامری، حیات؛ کرد زعفرانلو کلمبوزیا، عالی و گلفام، ارسلان (۱۴۰۲). مقوله و ساختار عددواژه‌های فارسی. *نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*. شماره ۲۶. صص ۱۹۷-۲۲۲.
- علی‌نژاد، بتول و طیب، سید محمد تقی (۱۳۸۵). نگاهی به دستگاه شمار اسم در فارسی معاصر. *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*. دوره ۲۵. شماره ۳. پیاپی ۴۸. صص ۱۵۷-۱۷۰.
- فصیحی هرندی، مجید و صفوی، کوروش (۱۳۹۹). نقد و تحلیل ماهیت و نقش تکواژ جمع‌ساز «-ات» عربی در فارسی. *نشریه ادبیات تطبیقی*. سال ۱۲. شماره ۲۲. صص ۱۷۳-۱۹۴.
- قدیری، لیلا (۱۳۹۳). کمیت‌نماها در زبان فارسی. *مجله پژوهش‌های زبانی*. سال ۵. شماره ۱. صص ۹۵-۱۰۸.
- کریمی قهی، منصوره (۱۳۹۷). اتباع در زبان و ادب فارسی. *دوفصلنامه زبان و ادبیات فارسی*. سال ۲۶. شماره ۸۵. صص ۱۱۵-۱۳۴.
- قریب، عبدالعظیم؛ بهار، مالک الشعرا؛ فروزانفر، بدیع‌الزمان؛ همائی، جلال و یاسمی، رشید (۱۳۵۰). دستور زبان فارسی. تهران: انتشارات کتاب‌فروشی مرکزی.
- مصطفوی، پونه (۱۴۰۰). مقوله شمار در گونه‌های زبانی برخی از شهرستان‌های استان کرمان: بررسی‌ای رده‌شناختی. *دوماهنامه بین‌المللی جستارهای زبانی*. دوره ۱۲. شماره ۶. پیاپی ۶۶. صص ۶۱-۹۲.
- مهدویان، سیده زینب و عباسی، آریتا (۱۴۰۳). شمار در زبان گیلکی. *زبان فارسی و گویش‌های ایران*. دوره ۹. شماره ۱. پیاپی ۱۷. صص ۷-۳۰.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۵۵). دستور تاریخی زبان فارسی. تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- Canta, A. 2016. A contrastive analysis of the category of number in English and Albanian nominal system. *European Scientific Journal*. 12 (32). 33-53
- Croft, W. 1990. *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Däbritz, C. L. 2021. Typology of number systems in languages of Western and Central Siberia. *Finnisch-Ugrische Forschungen*. 66. 85-138.
- Ghomeshi, J. 2003. Plural marking, Indefiniteness, and the Noun phrase. *Studia Linguistica*. 57(2). 47-74.
- Moravcsik, E. 2017. Number. *The Cambridge handbook of Linguistic Typology* (Alexandra Y., Aikhenvald and R. M. W. Dixon). Cambridge: Cambridge University Press. 440-476.
- Toshtemirovna, M. G. 2025. Comparative typology study of the category of number in Uzbek and English. *Western European Journal of Linguistics and Education*. 3 (3). 117-121.
- Wu, J. 2022. Plural words in Austronesian languages: Typology and history. *Oceanic linguistics*. 61(2). 721-756.